

В. В. Німчук

Закарпатський говір

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ГОВІР – один з архаїчних говорів карпатської групи діалектів південно-західного наріччя [української мови](#). Інші назви – середньозакарпатський, підкарпатський., південнокарпатський діалект. Поширений у поселеннях долин Південних Карпат, правого берега р. Тиса. Основний масив діалекту в межах Закарпатської обл. на Захід від р. Шопурка та нижньої течії р. Кісва (Рахівський р-н) до кордону зі Словаччиною, а далі – в межах Словаччини до р. Цірока (притока Лабірця). Говірки цього типу поширені в деяких українських селах Румунії – у долинах р. Вишава (ліва притока Тиси) та р. Руськова (права притока Вишави). На Сході межує з [гуцульським говором](#), на Пн. – з [бойківським говором](#), на Заході – з [лемківським говором](#), на Півдні – з румунською, угорською та словацькою мовами. Різкої межі між цим і говорами сусідніх українських діалектів немає. Найчіткіше виділяється межа закарпатського говору й гуцульського, але на Сході ареалу цього говору наявні окремі елементи перехідності до гуцульського ([ы] > [и]). Виразною є межа із бойківським діалектом, у крайніх північнозакарпатських говірках є риси перехідності до бойківських (перехід етимол. [o] > [i], [л] > [ľ] у кінці складу, [-ен'к-] > [-ейк-] тощо). Межа із лемківським говором розмита. Окремі лемківські елементи «заходять» далеко вглиб закарпатського говору. Як крайній західноукраїнський діалект він характеризується, з одного боку, збереження давніх елементів фонетики, граматики, лексики; з іншого – низкою інновацій, що з'явилися внаслідок внутрішнього розвитку у відносній географічній ізоляції за Карпатським хребтом та політичній «відірваності» Закарпаття від українських земель ще від часів Київської Русі, тривалих контактів із сусідніми мовами.

Закарпатський говір поділяють на кілька великих говіркових груп, найчіткішу особливість яких зумовлюють різні континуанти етимол. [o], [e] в новозакритому складі:

- східнозакарпатські (тересв'янсько-річанські, східномарамороські) ([o] > [y], [e] > [i, 'y]: [кун'], [ꞑос'ін'], [приꞑн'ус] – «приніс»);
- центральнозакарпатські (надборжавсько-латорицькі, березькі) ([o] > [y̥], [e] > [i, 'y̥]: [кўн', ꞑос'ін', приꞑн'ўс, приꞑн'ўс]), до яких у цьому близькі затисянські (угочанські. Серед них виділяють верхньонадборжавські й верхньонадричанські (північномарамороські)

[o] > [y], [e] > [i]: [күн', л'ід, при[н'іс]);

- західнозакарпатські – ужансько-лаборецькі (ужанські, земплинські) ([o] > [y], [e] > [i], 'y y): [кун', [осін', при[н'ус]), північнозакарпатські, або верховинські ([кін', л'ід, при[н'іс]).

????????? ????????????

Фонема заднього ряду [ы], що є континуантом відповід. праслов'ян. та давньоукр. ([мыти, мыло, сын, сытый]) або давньої ъ у сполуці після р, л у слабкій позиції ([дрыва] – «дрова», [блыха] – «блоха», [йяблыко] – «яблуко»), на місці давньої ъ перед [й] [и] *јь ([зыйти]). На більшості ареалу закарпатського говору [ы] зберігається й після задньоязикових приголосних: [гынути], [ломагы] – «ломаки», [кыснути], [хытрый]. У говірках над Латорицею в цій позиції виступає [и]: [гинути, киснути, хитрый]. У частині говірок на Сх. і Пн. від Ужгорода [ы] лабіал. характеру ([сын], [рыба]). У говірках найближчої околиці Ужгорода та в крайніх сх. говірках говору, що прилягають до гуцульських (зокрема с. Лопухове Тячів., села Верхнє Водяне, Луг, смт Великий Бичків Рахів. р-нів), континуанти давніх [ы] та [і] збіглися в перед.-серед. типово українській [и] ([мыти, син, ситий]). Континуантом давнього [і] є [и] ([милий]). Континуантом давнього ъ є [і] ([д'іло, т'ін']). У деяких говірках у позиції перед [y] фонема [і] ь переходить в [y] (лабіалізований [і]) – [д'yўка, хл'yў]. Континуант [і] етимол. [e] у новозакритому складі [осін', піч]; але в деяких позиціях, зокрема в складах, перед якими занепав давній ъ, виступають [у, 'y]: [мн'ут] – «мед», [л'ут] – «лід», [т'утка], [при[н'ус], [при[вйух] – «привів»; [мн'ўт, т'ўтка, при[н'ўс, при[в'ўх]. Континуанти етимол. [o] у новозакритих складах – [y] в сх. та зх. говорах ([вус] – «віз»), [кун'] та [y] – в центральних ([в'ус, күн']). У край. пн. говорах, перехідних до бойківських, [o] в новозакритих складах перейшов в [і]: [с'ц'іл, с'ц'іў] – «стіл». Збереження [a] після м'яких приголосних та шиплячих: [таг[нути, йавур / йавўр, шапка, час]. Відкритий характер фонем [o] перед складами з голосними [o], [a], [e]: [око, ко[рова]; перед голосними [і], [y], [y] та м'якими приголосними виступає її позиц. варіант – закритий [ô]: [y [ôці, кô [ôрôві, кô [ôрôву, [ôгyрок, [ôгурок, [môху, кô [жух] збереження o в суфіксі -овати ([кôл'адо[вати]). Відсутність наближення вимови ненаголошеного [e] до [и] перед складом із [o, a, y, e]: [озеро], [ме[жа], [на ле[ду] – «на льоду», [те[бе]. Звуження [e] в [и], незалежно від наголосу, перед голосними [і], [y], [и] та м'якими приголосними ([першый], [пирші] – мн., [пиршyў] – «першій»; [дин'] – «день», [вир'х] – «верх», [випир'] – «кабан»). Асиміляція [и] до [і], без пом'якшення поперед. приголосного: [ви[ликий] – ви[лікі, [син'ый] – [сін'і]. Перехід початкового наголошеного [o] в [y, y]: [на [yрі'с'і] – «на горісі», [убый[ти] – «обійти». Друге повноголосся в деяких словах: [удолобати] – «видовбати», [че[репати] – «черпати рукою сипучі предмети», [то[ро[житис'а] – «сперечатися». У багатьох словах зберігаються: [и] на початку слова ([иг[ла] – «голка», [иг[рати] – «танцювати», [Иг[нат]); приголосний на місці [д] у праслов'ян. сполуках тл, дл > гл > г у дієслів. формах минулого часу ([г] перед паузою або перед словами, які починаються на глухий приголосний, оглушується в [х]: [пл'уг, пл'yг] – «плів», [мйуг] – «мів», [при[вйуг,

при [в'ґ] – «привів», [зб'ґ], *съbodль – «поколов рогами, пободав»). Збереження м'якості приголосних [р] та [ц] в усіх позиціях ([р'абый, типир'] – «тепер»); у частині говірок (зокрема центральних) [ц], [р], [з], [с] диспалаталізувалися перед [і] ь, [е]: ([цілий, ріпа, сім, на нозі]). Збереження м'якості [ч] у більшості центр. та в зх. говірках: [чути, чорний] (у більшості пн., а також у надборжав., річан.-тереблян. та сх. [ч] ствердів). Приголосний [л] має препалатал. характер – л («європ. л») перед усіма голосними ([липа, літер, лум, молоко, лавиц'а, лупати, лытка]). Відсутність протетич. приголосних у багатьох говірках, особливо [г] перед [о]: [улиц'а, ухо, ьріх, ьострый]. Вторин. [н] після історично м'якого [м] перед [а] [е]: [с'імн'а], [мн'ати], [имн'а] – «ім'я». Вторин. [л'] після історично м'якого [в] > [ў] – [здор'оўл'а, дириўл'аный, кр'оўл'оў]. Занепад [ў] [в] перед [у, ў] [о] в новозакритому складі ([овес – вўса, вуса]; [вўц'а, (в)уц'а] – «вівця»). Замкнений характер [н] перед к, г ([малий'кий], [шпангл'а] – «штахетина»). Порівняно часті випадки аффрикатизації ([джахатис'а] – «жахатися», [дз'апка] – «зяблик») та вокалізації ([ломага] – «ломака», [гул'а] – «куля»). Наявність у багатьох говірках асимілят. змін приголосних: [ст'] > [с'ц'] ([рад'ус'ц], [с'ц'ігати] – «стягати»), [н'с'к] > [н'ц'к] ([пан'ц'кий]), рл > лл ([челл'еный] – «червоний», [теллиц'а] – «терниця»), дл > лл ([пўллый, пуллый] – «поганий»), дн > нн ([пуннимати] – «піднімати», [пўлунне] – «полудень; південь», [пўр'анный]), бм > мм ([уммыти] – «обмити»). Тип іменників серед. роду з давнім формантом [-ьє] характеризується чергуванням приголосних в основі, відсутністю їхнього подовження; безвинятковим переходом [е] > [і] в дериватах від дієслів із суфіксом -и-; кінцевим [-а]: [вўжін'а] – «возіння», [мўл'ошін'а] – «молотіння», [хўжін'а] – «ходіння».

???? ?????????

Загальною особливістю іменникової відміни цього говору є слабка диференціація флексій залежно від твердості/м'якості основ, а в багатьох говірках повна відсутність її, – після м'яких основ ті ж закінчення, що й після твердих: [вўд'оў – зимл'оў, лавиц'оў; во'л'ови – кўн'ови, колач'ови; во'лом – кўн'ом, колач'ом]. У деяких говірках, зокрема долини Боржави, паралельно вживають флексії м'якої групи ([зимл'оў, лавиц'оў – зем'лиў, лавициў; кўн'ови – кўневи], але тільки [кўн'ом, колач'ом]). У родовому відмінку множини відповідні іменники різних відмін мають флексію -и: [сви'ни] – «свиней», [кўни] – «коней», [л'уди] – «людей», [гу'си] – «гусей», [д'вері] – «дверей». У 1-й відміні іменників жін. роду м'якої та мішаної груп зберігають старовинну флексію -и в давал. ([зем'ли]) та місц. ([на зем'ли]) відмінках. Іменники чол. роду на -а в багатьох говірках можуть мати паралел. або єдині флексії 2-ї відміни в давал. ([с'таростови, вўл'од'ови]), оруд. ([с'таростом, вўл'од'ом]), місц. ([на с'таростови, вўл'од'ови]) однини, в давал. ([с'тар'остўм]), зрідка – назив. ([старос'тове]) та місц. ([на с'тар'от'іх]) відмінках множини. Іменники 2-ї відміни в давал. відмінку однини мають флексії [-ови], [-'ови], [-еви] ([ч'ол'овікови, Васи'леви]), зрідка [-у], [-'у] ([ч'ол'овіку]). У давал. відмінку вони зберігають континуант давньої флексії [-омь] > [-ум, -ўм, -ім]: [с'нум, с'нўм, с'н'ім; вўлум, вўлўм, вўл'ім; кўн'ум, кўн'ўм, кўн'ім; йагн'атум, йагн'атўм, йагн'ат]

Багато говірок в оруд. відмінку множини твердої групи 2-ї відміни та іменники 4-ї відміни зберігають давню флексію [-ы] ([з ʔво́лы, з ʔя́блыкы, пуд во ʔро́ты, з ʔаг ʔна́ты]), у місц. – давню [-ix] -ѣхъ ([на ʔво́л'ix, на во ʔро́т'ix, на ти ʔла́т'ix]). Паралельно вживаються форми типу [во ʔла́м, во ʔла́ми, на во ʔла́х]. У м'якій групі 2-ї відміни множини деякі множинні іменники у давал. відмінку приймають флексію [-'ом] ([ʔл'уд'ом, д ʔвир'ом]), у місц. – [-'ох] ([на ʔкѡн'ох, ʔл'уд'ох, г ʔру-д'ох]). Назви 4-ї відміни в оруд. відмінку однини мають закінчення [-'ат'ом], [-'атом]: [ти ʔла́т'ом, ти ʔла́том]. Іменник [воўк] у назив. відмінку множини зберігає давню форму двоїни: [ʔвоўци, ʔвоўце]. Частина іменників на означення родин. та ін. стосунків, учасників побут. свят у назив. відмінку множини в деяких говірках приймає флексію [-ове]: [старос ʔто́ве, ку ʔмо́ве, друж ʔбо́ве]. Елемент -ов- зберігається в непрямих відмінках: [старѡс ʔто́вѡў, ку ʔмо́вѡў, друж ʔбо́вѡў; старѡс ʔто́вѡм, ку ʔмо́вам; з ку ʔмо́вами; на ку ʔмо́вах]. Іменник 3-ї відміни – слова жін. роду на приголосний, зокрема на [-ѡў] ([л'у ʔбоў]) у родовому, давал. й місц. однини зберігають флексію -и: [ʔночи, ʔсоли, л'уб ʔви]. У надборжав. говірках у родовому відмінку однини вони мають архаїчне закінчення -е: [ʔсоле, ʔцеркве, л'уб ʔве]. Його зберігають також іменники давніх основ на приголосний ([ʔкамене, ти ʔла́те]) і деякі ін. слова з основою на приголосний ([дне, нне] – «дня»).

Прикметники й пасивні дієприкметники минулого часу серед. роду в говірках між басейнами Ріки й Латориці зберігають нестягнену форму [-ойе] ([ʔдобро́йе, ʔбіло́йе, при ʔнесено́йе]), а в басейні Ужа – [-ой] ([ʔдобро́й, ʔбіло́й, при ʔнесено́й]). Панівною флексією місц. відмінка однини чол. роду є -ум ([-ўм], [-ім]) – [на ве ʔлику́м, ве ʔликѡ́м, ве ʔликі́м] поруч із -ому – [на ви ʔлико́му]. Прикметники жін. роду центр. говорів у давал. та місц. відмінках однини мають закінчення [-ўў] (асиміляція за місцем творення [й] > [ў], лабіалізація його): [ви ʔлико́ўў, на ʔсин'ўў]. У центр. і сх. частинах зх. говірок у назив. відмінку множини прикметників твердої групи приголосні перед флексією [-і] тверді: [мо́ло ʔді, ʔбілі, зи ʔлині, бо ʔгаті]. Присвійні прикметники в назив. відмінку множини вживають із закінченням [-ы]: [ʔма́терины, б ʔратовы]. Вищий ступінь порівняння творять за допомогою суфіксів-флексій [-'ый], [-'ий] *-жь, перед якими відбуваються історично зумовлені чергування приголосних: [ʔши́р'ый, ʔужый, ʔдоўжый, мо ʔложый мо ʔлоджый]. У частині пн., багатьох центр. і в усіх сх. говірках вищий ступінь порівняння твориться за допомогою ненаголошеної частки май (запозичена з румунської) у поєднанні зі звичай. формою ([май ве ʔликий, май моло ʔдый]), а найвищий – за допомогою наголошеної май ([ʔмайвеликий, ʔмаймоло́дый]). У цих же говірках ступенюються іменники, в яких наявна атрибутивність ([май жо ʔна] – «краща, працюватіша, добріша жінка», [май ʔхыжа] – «більша, просторіша, краща, комфортніша хата»), а також дієслова ([май ʔро́бл'у] – «працюю більше»).

У системі числівників виділяються форми [йе ʔден, дві] (жін. і серед. родів), структури [ʔдиўйаддис'ат] – «дев'яносто» (у частині центр. та сх. говірок вживають також [диўйа ʔносто]), [д ʔвіста, д ʔвісто, д ʔвасто; т ʔриста, т ʔристо] тощо, особово-чол. форми [два ʔйе, три ʔйе, чоты ʔре] (центр. і сх. говірки), [д ʔвѡме, т ʔр'оме, чоты ʔр'оме] та ін. (зх. говірки). Поширені дробові

числівники типу [п̣у(ў)четверта, п̣ү(ў)четверта] – «три з половиною». Числівники [п̣ят’] – [д̣ис’ат’] та ін. відповідні функціонують тільки з новою парадигмою [п̣я[т’]ох, п̣я[т’]ом, п̣ят’[ма], форми типу [п̣я[т’]и] немає. Спостерігається тенденція до втрати відмінювання числівників на позначення сотень ([сто х̣л̣ѡпцум, -ўм]) та деяких ін. ([с̣орок, д̣ив̣йаддис’ат, д̣иўйа[н]осто [йагн’атум, -ўм]).

Займенники характеризуються енклітиками родового ([с’а] – «себе»), знахід. ([н’а мн’а] – «мене», [т’а] – «тебе», [го] – «його», [йі] – «її», [на н’у] – «на неї») та давал. (ми – «мені», ти – «тобі», му – «йому») відмінків. Звичай. формою давал. відмінка присвій. займенника 1-ї особи є [ми[н’і, м’і[н’і], але з прийменником ид ← к̣ь вживається [мн’і]. Функціонують вказівні займенники: [сис’, си[с’а (и[с’а), се[се (е[се)] – «цей», [тот, то[та, то[то; о[та, о[то] – «той», [ац[ци] – «оцей», [ат[тот, ан[тот] – «той ось», [гин[тот] – «отой ось»; питальні [тко, ко] – «хто», [што] (частина зх., центр., крім верхньоборжавських), [шчо] (решта говірок), [шо] (частина зх.); неозначені з часткою да-: [датко, дашто, дайкаый].

Основні особливості дієслів. Збереження давніх інфінітивів на -ти: [гово[рити] і -чи [пе[чи, ст[ричи], [б̣ічи] – «бігти». Чергування [д] із [ж] у сх. і центр. [х̣ѡжу, [с̣ижу] та [дж] у зх. і пн. [х̣ожду, [с̣иджу] говорах. Асимілят. перехід [й] у [в] в 1-й особі однини і 3-й особі множини теперіш. часу слів з основою на -а- [з̣наву, [д̣умаву, [д̣умаवут’] в центр. і зх. говірках. Стягнені форми (-айе- > -ае- > -а-) 2-ї ([д̣умаш]) і 3-ї ([д̣умат’, [д̣умат]) осіб однини. У 3-й особі однини і множини теперіш. часу, 2-й особі наказ. способу виступає закінчення [-т] у сх., пн. та окремих центр. говорах: [х̣ождит, [х̣ѡд’ат, [х̣ѡд’іт] і [-т’] у решті – [х̣ождит’, [х̣ѡд’ат’, [х̣ѡд’іт’]. У 1-й особі множини теперіш. і простого майбут. часів – закінчення -ме: [бере[ме, [робиме, иде[ме]. Особові частки в 1-й і 2-й особах однини і множини минулого часу (модифіков. форми давнього перфекта): [хо[див-им, хо[див-ем, хо[дила-м; хо[див-ис’, хо[див-ес’, хо[дила-с’; хо[дили-сме, ходили-с’ме, хо[дили-сте, хо[дили-с’те]. Творення форм умов. способу за допомогою особових часток: [пи[саў-бим, пи[сала-бим; пи[саў-бым, пи[сала-бым; пи[саў-бис’, пи[сала-бис’; пи[саў-быс’, пи[сала-быс’; пи[сали-бисме, -бисме, -бисме] тощо; [пи[сали-бисме, пи[сали-бисте, -бисте; пи[сали-бис’ме, -бисте, пи[сали-бис’те; пи[сали-бысме, быс’ме; пи[сали-бисте, -бисте, -бисте, -бис’те, -быс’те]. У центр. говірках у 1-й особі вживають частку бих: [даў-бых, дала-бых].

У Закарпатському говорі чимало специфічних прислівників та прислівникових сполук: [туй (-кы, -ки, -ка)] – «тут», [адде (-кы, -ки), анде (-кы, -ки)] – «ось тут», [г̣инде (-кы, -ки, -ка)] – «там ось», [д̣нис’, н̣нис’, н̣ис’ (-кы, -ки, -ка)] – «сьогодні», [г̣ѡ[р̣і] – «нагорі, вгору», [д̣ѡ[лу, д̣ѡ[л’ў] – «внизу, донизу», [ид[г̣ѡ[р̣і] – «вгору, нагору», [удо[лину] – «вниз», [вон, [вонка] – «надворі», [уд[ну, ун[ну] – «усередині», [б̣лиз’] – «близько», [д̣ѡ[му, д̣ѡ[м̣ү(ў[)] – «додому», [утк̣ūt’, [утк̣ыт’ і [вытк̣ыт’, [уткі, [вотки] – «звідки», [зас’, уп[йат] – «знову», [ут’[мы] – «дуже багато», [наўма[ниц’, наўман’[ц’і] – «не дивлячись, напам’ять», [нацапкы, -ки] – «рачки», [с̣ид’а, [лежа, с̣[тойа; уйа[ри] – «весною, навесні», [так̣ѡй] – «майже» тощо; модал. слів [май[же,

ви[даў] – «мабуть», [(и)зуп[раўд'і] – «справді», [(из)и[нôт'] – «цікаво».

У деяких давніх прийменників своєрідне звукове оформлення: [пуд] – «під», [уд, выд] – «від», у въ, у, о; [д'іл'а] – «для», ид, д къ, [крôз'і] – «крізь», [пил'а, пила] – «біля», [п[рôту, п[ротÿ(ÿ)] – «проти», [окрем] – «крім». Функціонує чимало відприслівник. прийменників: [ис[хôд'н'а [міс'ац'а] – «в кінці місяця», [гôри рі[кôу]. Є й спільні з іншими пд.-зх. діалектами специфічні частки: [ай, [айно] – «так», запозичена з нім. говірок [йо] – «так», [н'іт, н'ет] – «ні», [ци] – «чи», [най] – «хай»; сполучники: єднальний тай; протиставні тай, ай, айно, айбо, но; розділові [хот', вад', а[вад'] – «або», запозичений з угор. мови; підрядні [ож, аж] – «що», «якщо», [а[бы, о[бы; ко[бы] – «якби», [кид'] – «якщо», запозичений зі словацької; [ги(й)] – «неначе»; вигуки: [йôй, (г)ий-га, цÿт, цÿт, чÿт] – «цить»; до волів – [ча] – «соб!», [вô[гôу] – «цабе!», [гиÿк, [гиÿкте] – «назад!», [вôга] – «стій!»; до коней – [д'ÿ, бі, [гôйта] – вигуки, якими понукають, [бішта, [віста, [вішта] – «уліво!», [гôйта] – «управо!», [пrr, тrr] – «стій!».

Закарпатський говір характеризуються розвиненою і продуктивною системою дериваційних засобів. Абсолютна більшість суфіксів та префіксів спільноукраїнська, але продуктивність і словотвірна семантика часто специфічна, напр., суфікси [-'анка], [-иц'а] на позначення площі, де росла певна с.-г. культура: [стыр[н'анка] – «стерня», [был'анка, тенге[ричанка, кенде[ричанка, [был'аница] – «нива, де росла кукурудза», [ріп'л'анка, [бул'анка, [бул'аниц'а] – «нива, де росла картопля»; [санкатис'а] – «кататися на санках», [ліжоватис'а] – «кататися на лижах»; [завеликий] – «приблизно великий», [повеликий] – більший, ніж потрібно». Функціонують і специфічні форманти, зокрема суфікс [-ан'а], за допомогою якого творять атрибутивні назви: [кôу[пан'а] – «чубата курка», [дôу[ган'а] – «довгий жін. одяг», [язы[кан'а] – «язиката, балакуча жінка»), найменування жінок за іменами чи прізвищами, прізвиськами чоловіків ([Пет[ран'а, Слиÿ[кан'а, Васил'ц'ан'а]); запозичені з угор. мови суфікси -ош (творює назви осіб за родом діяльності, занять, атрибутивні назви: [бетле[гемош] – «учасник вертепної вистави», [цур'ош] – «обідранець») та -аш (утворює назви діючої особи: [ко[паш] – «копальник», [гус'л'аш] – «скрипаль»). За формою для більшої частини говірок характер. наголошений префікс (в)у-, який відповідає префіксам ви- (вы-) ін. укр. говорів: [унести, [вубрати].

?????????? ????????

Цікаве вживання суряд. сполучників у допустових конструкціях ([будешж го сто рас про[сити и (та) ни [пÿде; [купл'уц'ц'а [д'іти тай [сонце ни г[ріе]); вираження присвійності за допомогою присвій. займенників у формі давал. відмінка ([о[тиц' ми] – «мій батько», [мати ти,] [д'ідик нам] – «наш дід», [су[с'ідÿÿ] нам] – «нашого сусіда», [матери сôбі] – «твоїй матері»); вживання знахід. відмінка з інфінітивом ([чуÿ го с'мі[йатис'а] – «чув, як він сміявся», [відіÿ го си[д'іти] – «бачив його сидячого; бачив, як він сидів»); конструкції з прийменником на для вказівки на предмет, який треба принести, доставити, добути, купити та ін. ([иду на [вôду, на г[рибы, на

цукор, на глину, на дрыва); порівнял. конструкції зі сполучником ги [май высокий ги ўтиц' му]; вживання дієприслівників для вираження умови, причини явища ([мôзôл'і ми с'а начинили, дрыва рубайучи]) тощо.

??????

Закарпатський говір відзначається величез. багатством. Її зібрання, здійснене М. Грицаком, налічує бл. 200 000 од. Це переважно питома лексика, деривати від давніх коренів та діалектні значення незапозичених слів, напр.: [обшар'а] – «садиба», [пчолинок, пчалинок, пчулник, пчулник, пчолиниц'] – «пасіка», [хыжа, хижа] – «хата, кімната», [оболок, вызўр] – «вікно», [пуд, пуд, під] – «горище», [доўжанка, тôўжан, купан'а] – «глечик», [паўз, паўзина, пузина] – «рубель (до воза)», [корбач, батуг] – «батіг», [(у)розно] – «врозгін (орати)», [ôбрус, ôбрус'а] – «рушник», [плат] – «фартух», [ширинка, платина] – «хустка», [пішак, пішачка, пішник, пішурка] – «стежка», [ріпа, бул'і] – «картопля», [хрест] – «копа снопів (у полі)», [вур', вўр', вір'] – «жеребець», [мацур] – «кіт», [білиц'а, лавырка, лавыр'ка] – «білка, вивірка», [кыр'тина, кыр'тиц'а] – «кріт», [піт'а, кур'а] – «курча», [йар'] – «весна», [йариц'] – «ячмінь», [хашча] – «ліс», [гуд, гўд, гід] – «рік», [свал'ба, свад'ба] – «весілля», [час'ц'] – «придане», [мамка] – «мама», [н'ан'ко, н'ан'ко] – «тато», [деревище, дерево] – «труна», [тын] – «кладовище», [ган'ба] – «сором», [пйас'ц'] – «кулак», [перст] – «палець», [чил'ад'] – «гурт людей», [л'уде] – «чоловіки», [пôлудавый] – «короткозорий», [гус'лі] – «скрипка», [скарідный] – «бридкий», [стр'ітити] – «зустріти», [имати, імати] – «ловити, брати в руки», [промыкати] – «ковтати, глитати», [играти] – «танцювати», [з'відати] – «питати», [никати, здр'іти] – «дивитися» тощо. Унаслідок тривалого контактування з сусід. мовами в закарп. говірках з'явилося чимало запозичень, насамперед угорських: [чур'] – «клуня, частина хліва», [марга] – «худоба», [дараб] – «кусень, шматок, нива»; [чиўдар'] – «жеребець», [кенде'риц'а], [тенге'риц'а] – «кукурудза», [теме'ту], [теме'гў] – «кладовище», [леквар] – «повидло», [ратота] – «яєшня», [левеш] – «суп, бульйон», [крумл'і] – «картопля», [килто'вати] – «витрачати», [д'алазо'вати] – «зневажати» та ін.; менше – з румунської (здебільшого на Сх.): [йа'рич] – «їжак», [ме'лай] – «кукурудза», [на'нашко] – «хрещений батько», [фін, фі'йин] – «хрещеник» тощо; а також зі словацької – здебільшого на Зх.: [кед', кид'] – «якщо», [кôцур] – «кіт», [планка] – «кислиця», [облак] – «вікно», [пец] – «піч», [у'лапити] – «піймати» та ін. Функціонує певна кількість германізмів ([реклик] – «піджак», [файный] та ін.). Як і в ін. карпат. діалектах, тут наявні елементи, що мають паралелі в пд.-слов'ян. мовах, в ареалі балкан. мовного союзу. Основні риси закарпатського говору сформувалися наприкінці 16 – поч. 17 ст., хоч діалектотвор. процес продовжувався й у пізніші часи. До кінця не з'ясовано питання, чи мали певний вплив на формування деяких особливостей говірок центр. та зх. частин закарпатського говору носії волинського і подільського говорів, яких наприкінці 14 ст. привів у складі війська князь Федір Коріятович (Корятович). Писемні пам'ятки, у яких зафіксовано риси закарпатського говору, збереглися

від поч. 15 ст., але текстів 15 – 16 ст. порівняно небагато. Досить велика кількість текстів, писаних мовою, близькою до народної від 17 – 18 ст., напр., твори письменника-полеміста М. Андрели. Закарпатським говором писали деякі письменники, зокрема В. Довгович, М. Нодь. Закарпатський говір був об'єктом граматистів М. Лучкая, А. Волошина, [І. Гарайди](#), лексикографа [Л. Чопея](#) та ін. Нині говірками закарпатського говору пишуть представники т. зв. русинства. Видані представниками цієї течії amator. «нормативні» граматики «русин.» мови не витримують наук. критики. Недосконалі й словник. спроби представників «русинства». У 19 ст. ареал закарпатського говору зменшився на користь сусід. угор. і словац. мов. Закарпатський говір досліджували [С. Бевзенко](#), [О. Брок](#), [І. Верхратський](#), К. Галас, [Г. Геровський](#), [Й. Дзендзелівський](#), [В. Добош](#), [В. Лавер](#), [П. Лизанець](#), [В. Німчук](#), [І. Панькевич](#), [І. Сабадош](#), І. Фогорашій, [П. Чучка](#) та ін.

Рекомендована література

1. Верхратський І. Знадобы до пізнання угорсько-руських говорів // Зап. НТШ. Ч. 1–2. 1899–1901;
2. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Прага, 1938;
3. Панькевич І. Нарис історії українських закарпатських говорів. Ч. 1. Фонетика. Прага, 1958;
4. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів [Закарпатської області](#) УРСР. Лексика. Уж., 1958–93. Ч. 1–3;
5. Дэже Л. Очерки по истории закарпатских говорков. Будапешт, 1967;
6. Карпатский диалектологический атлас. Москва, 1967;
7. Добош В. І. Синтаксис українських південнокарпатських говорів. Уж., 1971;
8. Німчук В. В. Карпатоукраинско-южнославянские языковые параллели и тождества (история и перспективы проблемы) // Общеславян. лингвист. атлас. 1984: Мат. и исследования: Сб. науч. тр. Москва, 1988;
9. Атлас української мови: У 3 т. Т. 2. К., 1988;
10. Українські закарпатські говірки: Тексти. Уж., 2004;
11. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Уж., 2008;
12. Закарпатський діалект: Бібліогр. покажч. Уж., 2009.

Бібліографічний опис:

Закарпатський говір / В. В. Німчук // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-14618>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України
([докладніше](#)).